

stome puku, pače i u činovnika, s razloga što je sa slabe vlade »kršćanske« nastala skupoća, tako te mnogi »kršćanskoga kursa«, za koji se prije 3 godine bijahu toli zagrijali, sada ne mogu ni da gledaju. To pak umiju divno izrabiti židovi i socijalisti. Pa i uistinu »kršćanski (više liberalno-kršćanski ili protestantski) časopisi čine nam ne malenu konkurenciju, vlada ih pak podupire, poimence onda kada nas znade pohoditi kralj, dok nas katolike već zbog toga drže za »legitimiste«, koji da smo Karla IV., odnosno Otona II. pristaše.

Kako se od Ugarske ocijepilo više nego li dvije trećine prijašnjega teritorija, te je Ugarska izgubila sve svoje tvornice papira, mora se svaki komadić papira iz vana unositi, a to je uz našu valutu za nas poteškoća toli ogromna, te se jedva svladati može. (Danas stoji kilo najgorega papira za novine oko 450 Kr.). Financijske neprilike svaki mjesec bivaju sve veće. Još je za nas prava sreća, što imamo »Pallas«.

Pa opet unatoč svima ovim neprilikama katolička štampa i danas lijepo napreduje. Glavno naše glasilo »Nemzeti Ujság« (jutarnji list) a još više »Uj Nemzedék« (podnevni list) u velike se cijene i jednako se sve više šire. To silno drži na uzdi protivničku štampu, a mnogo puta u žestokoj borbi pobijedila je dobra stvar zato, što ju je pomagala naša štampa.

Što nam budućnost u krilu svome nosi, mi toga naravski ne znamo. Ugarska ne može da žive ovako, kako je sada. No dokle god se ne raspane zemlja svetoga Stjepana, mi zastave katoličke štampe ne puštamo iz ruku! Pa se pouzdano ufamo, da će upravo katoličko-ugarska ideja, što je širi i brani naša štampa uz pripomoć naše subraće katolikâ čitavoga svijeta, našu zemlju izbaviti iz ponora.

Religija relativnosti.

Milan Marjanović je napisao u »*Universum-a*« tri članka s gornjim naslovom (br. 2, 3. 4—5, 1922).

Šta je po M. M. *religija relativnosti*?

Ona se osniva na principima *relativnosti i identičnosti*. »I tako sam, gledajući na stvari izvana, okom svojim i intelektom svojim, došao do najviše spoznaje, koju naš intelekt može da dosegne, a koja glasi: »*Relativnost svih stvari, sveopća relativnost*«.

Ali osjećajući život unutar stvari, okom duha svoga i spoznanjem srca svoga, došao sam i do najdublje izvjesnosti, koju naša intuicija može da dadne, a koja glasi: »*Identičnost ovih stvari, unutrašnje jedinstvo svega*«. (br. 2, 41).

Iz ovih dvaju temeljnih načela slijedi: »Sve je relativno za to, jer je

sve u međusobnoj relaciji, pošto je dio jedne cjeline, koja se neprestano mijenja, budući da je živa i u njoj ničega mrtvoga nema. I u tome je sva Istina, sva snaga, sva Ljepota. I onda, toga dana, preplovi me val jednoga osjećanja golemog širinom i silnom jačinom:

»I ja sam dio te Cjeline, i Ja sam u relaciji sa Svime. Moj »Ja« je tačno tolik, kolika je moja Svijest. Uska svijest, to je mali Ja, široka svijest. Sve, koje postaje Ja, i ja koji postajem Sve. Ja Stvor i Stvaralac, od svega obuhvaćen i sveobuhvatan! (ib. 42). Najosnovnija priroda moga Ja me nagoni, da kažem »Sve treba da se toči kroz mene, i ja treba da se prelijem u Sve. Nazvaše ljudi ovo Sve riječju: »Bog«. Stara zlorabljena, ali poznata i jedino tačna riječ. Izvor moga Ja i svakoga »Ja«, koje od sitnoga postaje Golem u Njemu je; utoka svakog »Ja« kada se proširilo do Svega u Njemu je. Razvoj našega Ja nema granica: »I bićete kao i Bog«. Evo religije, evo etike, evo estetike relativizma, kojom relativizam postaje sveopći relacijonizam: Sve je svemu roditelj i rodjeni, sve je sa svime u svestranoj vezi. Religija nije drugo nego ponovno nadovezivanje (religere), ponovno povezivanje potrganih niti između niskog i visokog, izdvojenoga i cjeline, pojedinca i božanstva. *Zato se Religija i Dogma međusobno isključuju. Istinska religija nema dogmi, a dogma je ubica religije. (ib.)* Veliki Simbol religije naše i naše Svetotajstvo je — Plamen, a manifestirani Bog naš je — Proteci, onaj Stoliki i Stoimeni, onaj Neprestano Promijenjivi — (ib. br. 4—5, 120).

To je dakle najnovija religija, religija relativnosti. Šta veli zdrav razum o ovoj »religiji«? Ogladajmo najprije dva temeljna principa relativnosti i identičnosti. — Postoji li *sveopća relativnost*?

1. Ako mi promatramo stvari ovoga svijeta, vidimo, da su doista u međusobnoj vezi, ovisne jedna o drugoj, u relaciji jedna prema drugoj; biline ne mogu bitisati bez mineralnoga carstva; životinje su opet u svojoj eksistenciji ovisne o bilinskom carstvu; čovjek o jednom i drugom, a sve skupa o zraku, o suncu . . . Cijeli svemir je doista jedna cjelina, u svemiru vlada svagdje relativnost. No baš ova ovisnost, ova relativnost jasno dokazuje, da ne može biti sve relativno, već da mora biti jedno neovisno, to je veliki Ja. Svijest proširena do Svega, to je Ja, koji je postao Sve i našao Sebe u Svemu i našao Sve u Sebi (ib. 41). U mom Ja je dakle i »prošlo« i »sadašnje« i »buduće«, u njemu je i »ovdje« i »ondje« i »svagdje«. nerelativno t. j. *absolutno biće*. Zašto? Sâm M. M. piše: »Svaki čin i svaka pojava uopće ima svoj uzrok« (ib. br. 2. 41). Svako biće mora imati razlog svoga bivanja, taj razlog mora biti ili u samome biću ili u drugome, od koga to biće ovisi u svome bivanju. Jasno je, da relativno biće ne može imati u sebi razlog ovoga bivanja, jer to leži već u pojmu relativnoga bića, t. j. bića ovisnoga o drugome; relativno biće može biti i ne biti, baš zato ne može imati u sebi razlog svoga bivanja, već u drugom biću. Ovo opet ili ima u sebi ili u drugome i tako naš um, koji neprestano traži razlog, ne može mirovati, dok ne dode do bića, koje ima samo u sebi razlog svoga bivanja (ens a se).

Ali ako su sva bića međusobno povezana »Sve — sa svim — povezano«, kako veli M. M. (ib. br. 2, 41), onda je možda u toj međusobnoj ovis-

nosti — relativnosti — razlog njihovog postajanja. Tomu se protivi naš zdrav razum, jer ako svako pojedino biće nema u sebi dostatnoga razloga svoga bitisanja, onda nemaju ni svi zajedno, jer množina ništa ne doprinosi k toj bitnoj oznaci svakoga pojedinoga. Jedna ilustracija. Željeznički se voz bez lokomotive ne može micati, pa makar bilo i tisuće i milijune vozova, dok nema lokomotive, ostaju na mjestu*). Tako isto bilo ne znam koliko relativnih bića, dok ne postavite biće, koje ima razlog svome bivanju u sebi i koje je uzrok bivanja relativnih bića, nijeste našli dostatnog razloga za bivanja relativnih bića. Lanac visi sâm u zraku**).

Iz toga jasno slijedi, da je posve krivo govoriti o *sveopćoj* relativnosti, ako se hoće time, kako čini M. M., isključiti jedno absolutno biće. Baš relativnost stvari dokazuje, da mora biti jedno biće iznad svih relativnih bića, biće samo od sebe (ens a se) i zato neizmjereno savršeno, Bog u teističkom smislu.

2. M. M. proteže relativnost i na polje *spoznaje*, na polje istine. »Jedina prava laž jeste: tvrditi, da je tvoja istina jedina, prava i potpuna istina«. (ib. br. 3, 81.). M. M. priznaje sveopći relativizam, beskrajnu toleranciju i opravdanost svih protivnosti. (ib.). Dosljedno mora zabaciti svaku dogmu t. j. svaku absolutnu istinu. »Ova religija nema dogmi«. (ib. br. 3, 80). Svaka je spoznaja relativna, nema nikakve stalne istine; istina se mijenja prema prilikama, prema pojedincima. »Svaki pojedini čovjek«, veli M. M., »ima drugu povjest i drugo iskustvo, svaki će imati, da iz drugoga materijala izažima svoj elixir, svaki će drugu grupu opažanja, doživljaja i težnji imati da ushlađuje, vari i upravlja« (ib. br. 3, 81). To je donekle istina: naša spoznaja je ograničena i što se tiče opsega i što se tiče predmeta samih, ali kod svega toga, moraju biti neki principi za sve isti na pr. princip dovoljnog razloga u prošlosti, protivnosti (kontradikcije) itd.

Tko toga ne priznaje, s njim u opće nije moguće raspravljati; sveopći relativizam je smrt svake filozofije. Ne treba nam dokazivati, da se relativizam istine protivi zdravome razumu, protivi uvjerenju svih pametnih

*) Klimke Fr., Der Monismus, 504. Gibt es kein Absolute, neben dem Relativen, dann wird eben das Relative selbst zum Absoluten. Denn ein Ding ist relativ durch seine Abhängigkeit von einem anderen. Löst sich aber in dieser Kette der Abhängigkeiten, und mag sie auch unendlich gedacht werden, rein Glied finden, dass nicht mehr von einem anderen abhängig. Sondern in sich selbst, in der Fülle seiner Wesenheit begründet, so gibt es auch kein Glied, vor dem die anderen abhängig sind und die ganze Kette löst sich in eine Reihe von absoluten Gliedern auf.

***) Klimke, o. c. 504. Es ist sehr wahr dass wir merhalb der empirischen Welt kein absolutes Sein vorfinden; aber eben hieraus ergibt sich die unausweichliche Folgerung, dass so wie das Relative tatsächlich existiert, auch ein Absolutes tatsächlich existieren muss. Man muss mit der ganzen Blindheit des sensualistischen Positivismus geschlagen sein, um das Zwingende dieser Logik nicht zu sehen. Ohne die wirkliche, reale Existenz des Absoluten ist die reale Existenz des Relativen unmöglich.

ljudi, vodi u skepticizam ili još bolje u filozofski nihilizam*). Prema tomu relativizmu mogla bi biti dva kontradiktorna suda istinita na pr. »Bog je» i »Bog nije«.

Iz toga principa relativnosti slijedi *apsolutna tolerancija na polju religije*. Svaki si može skrojiti, udesiti svoju vlastitu religiju, prema svojoj spoznaji, svojim doživljajima i osjećanjima. Time se dakako zabacuje svaka religija. Sâm M. M. pita: »Ne postaje li takova religija negacija same sebe? Nije li takova individualna religija anarhična u prah drobeća, nihilistična?» (ib. br. 3. 81). M. M. kuša sa nekoliko lijepih fraza riješiti taj ozbiljni prigovor: »jer svaki pojedini »Ja«, koji je duboko uronio u sebe i počeo spoznavati svoju suistinu, počima pronalaziti sve više i više od toga, što ga spaja i čini identičnim sa svim drugima« (ib. br. 3, 82). Dobro; a je li ono, što ima zajedničko s drugima, apsolutna, stalna istina, ili opet samo relativna. Po M. M. sigurno relativna, promjenljiva; — *princip relativne istine vodi nužno u religiozni nihilizam*.

3. Drugi temeljni princip, na kome osniva M. M. svoju religiju relativnosti jest: »*Identičnost svih stvari*«, drugim riječima monizam.

Čovječji duh ide za tim, da svaku množinu, raznoličnost svede na neko jedinstvo; to je tako zvan »*henološki princip*«. Mi opažamo u svijetu s jedne strane množinu raznih stvari, koje su, — kako smo gore spomenuli — u međusobnoj vezi, te naš duh traži neko jedinstvo — monizam. Iz relativnosti svih stvari, logično slijedi jedan zadnji uzrok — Bog. To je jedino opravdani *kauzalni monizam*; sve su stvari potekle od jednoga uzroka, koji baš zato, jer je zadnji uzrok svega, mora biti sâm od sebe; mora imati sve savršenosti, koje opažamo u stvarima, u neograničenoj mjeri bez nesavršenosti, mora biti razumno, slobodno biće, osobno biće**). Tu imademo doista krasno jedinstvo, pravi monizam, koji odgovara činjenicama.

No M. M. zastupa *realni monizam*. »Proživljavajući život, duševne krize i duhovne misterije, naslućujući i pogađajući unutrašnje veze i vječiti tok svega života, ja sam počeo razabirati transformacije forama, a stalnost suistine i sve mi je govorilo o jedinstvu svega« (ib. br. 2, 41). Istina je, neko jedinstvo se opaža; kod raznih promjena i transformacija isti su elementi, tvar ostaje ista, no pitanje je, o kome sve ovisi, jesu li razne stvari, razna bića, individui za se, ili postoji među njima realno jedinstvo.

Tomu se opire prije svega naša svijest. Svaki čovjek si je svjestan, da je on biće za se, različito od drugih bića, a ne samo forma jedne zajedničke istine. Isto možemo zaključiti i za druga bića na pr. biline, životinje, njihov organizam, njihov samostalni život, jasno svjedoči, da su to bića za se, individui. Nije moguće premostiti jaza među množinom i različitošću bića s jedne strane, i među jednim jedinstvenim bićem, u kojem bi bila ta bića kao različite forme. Kakva kontradikcija bi bilo to biće, taj monistički Bog! On je u ovoj formi siromašni prosjak, tamo opet bogati rasipnik;

*) Prop. 58. osuđena Lamentabili: Veritas non est immutabilis plusquam ipse homo, quippe quae cum ipso, in ipso et per ipsum evolvitur«.

***) O »osobnosti« Božjoj bi trebalo napisati posebnu raspravu.

ovdje gladan, ondje sit; tu on ubija, počinja najodurnije zločine, a tamo opet živi u svetosti; ovdje pun egoizma i mržnje do bližnjega, tamo sama ljubav i t. d.*

Svakome je jasno, da je takav realni monizam nesmisao. Zato se moniste utječu k *idealizmu*, te u raznim nuancama niječu realnost spoznaje, te moraju konsekventno doći do Solipsizma. Subjekt sâm je apsolutno biće. Tako zvani vanjski svijet je samo produkt subjekta, njegova emanacija, ili kako to već zovu. M. M. veli: »Sve treba da se toči kroz mene i ja treba da se prelijem u sve« (ib. br. 2, 42). Ali to uključuje protuslovlje. Subjekt bi morao biti apsolutno biće, a on je ovisan od svoje okoline. On stvara sunčano svjetlo, toplinu, zrak kao subjektivne fenomene, a opet ne može živjeti bez njih, ne može si ih pribaviti, ako ih nema. Subjekt je uzrok svega osjetnoga svijeta, a opet ovisi njegova spoznaja o tome svijetu. On postavlja logična i metafizična načela, a opet je on sâm u svakoj spoznaji ovisan o njima kao o jednoj višoj vlasti. Ljudi oko njega su samo subjektivna pojava, i opet mora sam subjekt prečesto priznati premoć drugih osobnosti u fizičnom, intelektualnom i ćudorednom pogledu. Država i društvo su samo subjektivne pojave, a opet je apsolutni subjekat prisiljen potvrditi se njihovoj moći. Iz ovih protuslovlja je moguć dvostruki izlaz: ili ima načelo dostatnoga razloga i uzročnosti objektivnu vrijednost, a onda se mora solipsizam napustiti, ili je subjekat doista jedino i to apsolutno biće, a onda je vrhovno načelo svega bivovanja i mišljenja protuslovlje. To prihvaća. čini se, M. M., koji prihvaća opravdanost svih protivnosti. (ib. br. 3, 81). Monizam ili identičnost svih stvari se može samo onda braniti, ako se princip dostatnog razloga zabaci kao nesmisao**).

Time pada i drugo temeljno načelo religije relativnosti, a time gubi i sama ta religija svaku znanstvenu opravdanost. Pogledajmo tu religiju još sa *praktične* strane. Religija nije samo stvar teorije kao na pr. matematičke formule, koje ne zasijecaju u život, već je to onaj faktor, o kome ovisi cijeli naš moralni život. Šta je za pravo religija? Prema shvaćanju svih ljudi, — i možemo reći svih vijekova, — bivstvo religije je u odnosu čovjeka prema Božanstvu; ovaj odnos se temelji na odvisnosti od Boga kao prvog uzroka i zadnje svrhe, koju odvisnost čovjek spoznaje i pripoznaje. Iz toga onda slijedi dužnost poslušnosti, zahvalnosti i pouzdanja. Da je to doista jedino ispravan pojam religije dokazuje nam znanstvena etnografija, koja je pokazala, da je svaki do sada poznati narod vjerovao u jedno više, nadsvijetovno biće, te svoju ovisnost priznavao molitvama, žrtvama, poslušnošću zapovijedima toga božanstva. Moralni su zakon priznavali svi narodi kao zakon toga višega bića, koje bdije nad vršenjem toga zakona dostatnom sankcijom***). Ako se religija ovako shvati, onda je ona doista najvažniji

*) Prisp. Zimmerman O., Ohne Grenzen und Enden, 6. Der endliche Tod der Monisten, 48.

**) Pr. Klimke, o. c. 548.

***) *Cathrein V.*, Die Einheit des sittlichen Bewusstseins der Menschheit, (3 sveska).

faktor u životu svakoga pojedinca i u životu svakoga naroda. Religija kao priznanje odvisnosti od osobnoga Boga, daje moralnom zakonu njegovu veličinu, nepromjenjivost i absolutnu kategoričnost, jer mu daje dostatnu sankciju.

A religija relativnosti? M. M. piše: »Vrhovno načelo glasi: Biti onakav kakav možeš vječito biti; pribaviti sebi ono, čega možeš neizmjerljivo imati; davati ono, čega ti ne će nikada nestajati; biti ono, što u biti svojoj jesi, to jačati i to davati: uvijek, svagdje, svima!« (ib. br. 2, 40). Pod ovim riječima će si svatko misliti, što hoće; nema tu ništa određenoga stalnoga. A tko to zapovijeda? Ako svatko za se jedan dio cjeline, koja je bog ili absolutno biće, onda daje svatko sebi zakon, a može ga onda i slobodno prekršiti; to je moralni nihilizam. Nema tu zakonodavca, nema sankcije.

»Ne pozivam ljude«, veli M. M., na molitvu riječi, već na Molitvu Djela, jer religija, o kojoj je riječ, je religija življenja a ne uzdišanja, religija onih, koji daju, a ne onih, koji prose. Molitva naša treba, da je život naš: u vanjskome svakodnevnome svijetu je to rad za brata čovjeka, čovječstvo i čovječanstvo, a u unutrašnjem intimnom svijetu je to rad na sebi i življenje životom duha«.

Sve lijepo na papiru, a tko će to provesti u život? Tko zapovijeda? Zašto moram slušati? Rad za čovječanstvo, za brata, zahtijeva prečesto teških žrtvi, a tko će dati snage za to?

A šta kada dođu nevolje, kada treba trpjeti? Gdje će naći pristaša ove religije utjehu? M. M. veli: »Svaki dan i svaki čas i u svakoj zgodi i svakim kretom svojim i svakom misli svojom, u dobru, u zlu, u zgodi i u nezgodi, ova (t. j. religija relativnosti) će nam davati besprimjermi užitak neprestanoga proživljavanja svega šireg i bujnijega života, putem neprestanog spoznavanja Vječnoga Preporadanja i Bezgranične Svesuvislosti. Ovo nam omogućuje lako snositi najtežu nedaću i nepravdu, jer mi iz zla crpimo novih bogatih sazvanja. Tako postaje užitak neprestanoga otkrivanja veći od boli prolaznih dobara« (ib. br. 3, 81). Recite to jednome siromaahu, koji se muči noć i dan za koru crnoga hljeba, recite jednome bolesniku, koji je mjeseci i godine prikovan na postelju boli, recite ženi, kojoj je umro muž i ostavio sitnu djecu, hoće li oni u toj religiji naći snagu, da junački trpe?! Neka ode M. M. sa svojom religijom relativnosti jednome umirućemu, koji se zdvojno previja u silnim bolima, hoće li mu uliti nove nade?! To je religija za ljude, koji sjede u toploj sobici, koje čeka pun stol, koji ne znaju ni za bol, ni za siromaštvo, a nije za ljude, kakvi većinom jesu. To je religija, koja se lijepo čita ali po kojoj se ne može život urediti.

M. M. je loš filozof, jer iznosi stvar bez dubljih pogleda u život, bez ikakvih jakih dokaza; on je pjesnik.